

HARMINCÖT ÉV A VÁRTÁN

A Bükki Nemzeti Park



2

Az idén januárban 35. születésnapjához érkezett hazánk első hegyvidéki nemzeti parkja, amelyet sorrendben harmadikként alakítottak meg az Alföld egyedülálló természeti értékeinek megóvására életre hívott hortobágyi és kiskunsági után. A **Bükki Nemzeti Parkot** a környezetéből szigetszerűen kiemelkedő Bükk hegység jellegzetes és változatos arculatának és értékeinek védelmére hozták létre. A területén végzett gyakorlati természetvédelem az élettelen természeti értékek őrzésében és gondozásában, valamint élővilág-védelmi programok sokaságában valósul meg.

ABNP Igazgatóság működési területe csaknem kilencszázezer hektárt fog át. A nemzeti parkon kívül *kilenc* tájvédelmi körzet, *tizenhárom* természetvédelmi terület, valamint a Natura 2000-státusú madárvédelmi és természetmegőrzési területek természetvédelmi kezelését látja el. A védett természeti területek kiterjedése 122 280 hektár. A 77 778 hektáron elhelyezkedő Natura 2000-státusú, kiemelt jelentőségű és különleges természetmegőrzési területek száma ötvenhét. A hat, különleges madárvédelmi terület kiterjedése 227 246 hektár.

A Bükki Nemzeti Park, amelyről cikkünk szól, csaknem 43 168 hektárra gyarapodott az 1977. évi 38 775 hektárról. Fokozottan védett valamivel több mint 5677 hektár, míg erdőrezervátum 2249 hektár. Az itt található védett és fokozottan védett növényfajok száma meghaladja a kétszázat. Közülük csak a Bükkben él hazánkban az *erdélyi lednek*, az *éplevelű macskagyökér*, az *északi sárkányfű*, a *havasi ikravirág*, a *Hazslinszky-berkenye*, a *magas istác*, a *magyar nyúlfarkfű*, a *mirigyes fodorka*, a *sárga ibolya*, a *szirti pereszleny*, a *tátrai hölgyemlő*, a *Vrabélyi-estike* és a *Wiemann-pimpó*.

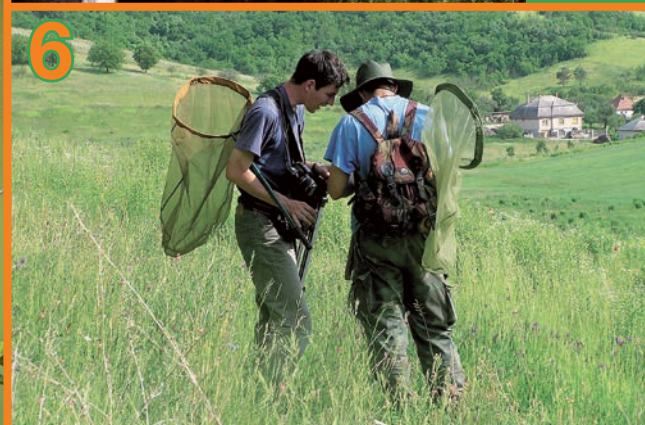
A több mint *négyszáz* védett és fokozottan védett állat közül bennszülött (endemikus) faj a barlanglakó *Gebhardt-vakfutrinka*, a *bükki hegyiarszoló* és a *bükki szerezcsenbog-*

lárka. A fokozottan védett barlangok száma ötvenkettő.

FÖLDTANI TERMÉSZETVÉDELEM

A földtani értékek védelme a tájvédelmet, az élettelen és meg nem újítható természeti erőforrások, valamint az élővilág létfeltételeinek megóvását szolgálja. A védelem kiterjed a földtani és felszínalaktani képződményekre, ásványokra, ásványtársulásokra, ősmaradványokra, barlangokra, víznyelők-re, forrásokra, forrásmész-kiválásokra, a tudományos kutatást és az ismeretterjesztést szolgáló, geológiai alapszelvényekre, valamint a kultúrtörténeti emlékeket is őrző kaptárkövekre.

Mivel a Bükk alapvetően karsztos karakterű hegység, a geológiai és geomorfológi-



1. Kilátás a Csák-Pilisről a „Kövek vonulatára” BARÁZ CSABA felvétele
2. Az Őserdő erdőrezervátum több mint százötven éve érintetlen montán bükkös
3. A kerecsensólyom aktív védelme a 80-as években a Bükkben kezdődött SZITTA TAMÁS felvétele
4. A karcsú sisakvirág magashegységi bükkösök jellemző növénye SÜLYÖK JÓZSEF felvétele
5. A korai szegfű három hazai előfordulásának egyike a Bél-kő sziklagerincén található BARÁZ CSABA felvétele
6. A fűhálózás az egyenesszárnyúak és a lepkék monitorozásának fontos módszere CSÁSZÁR ZSU-ZSANNA felvétele
7. A hegyvidéki vizes élőhelyek faunájának megmentése érdekében a természetvédelmi őrszolgálat tevékenységére is szükség van BARTA ZSOLT felvétele

ai értékek közül a karsztvíz és a barlangok védelme a legfontosabb. A hegység barlangjainak száma meghaladja az ezeregyezretet. Ezek pontos felmérése, kataszterezése több évtizede folyó munka, amelynek eredményeképpen tudományos igényű, közhiteles nyilvántartási rendszer jött létre. A Szent István-barlang (cseppkőbarlang) és a mésztufában képződött Anna-barlang idegenforgalmi célra kiépített bemutatóhely.

A legutóbbi értékmegőrző beruházások keretében pályázati támogatással korszerűsítettük a lillafüredi Anna-barlang világítását. Rendeztük a Szeleta-barlang és a Kő-lyuk régészeti depóját. Az István-lápai-barlangban létrát cseréltünk. A Kő-lyuk, valamint a fokozottan védett Lilla-, Szepesi-, Láner- és Hillebrand Jenő-barlang lezárását pedig úgy

oldottuk meg, hogy ne akadályozzák a de-nevérek mozgását, csökkentsék a balesetek lehetőségét, és megakadályozzák az élő és élettelen természeti értékek károsítását.

FOKOZOTTAN VÉDETT NÖVÉNYEK MEGŐRZÉSE

Az élőhelyfenntartás – amelyet a természet állapotának felmérése, kutatása, változásainak nyomon követése (monitorozása) alapoz meg – élőhely-rekonstrukciós (rehabilitációs) és élőhely-fenntartási munkákból, valamint különböző fajmegőrzési programok összességéből áll.

A fokozottan védett növények fajmegőrzési programja az 1988-ban megkezdett vegetációtérképezés eredményeire támaszkodik. A munkálatokkal párhuzamosan elkészült a hegység tudományos szempontból

fontos növényfajainak kritikai flóraműve is. Jelenleg is e kutatásokra épül több, sérülékeny és veszélyeztetett növényfaj (*boldogasszony papucs*, *sokcimpájú holdruta*, *korai szegfű*, *kosborok* stb.) aktív védelme, amely állományaik megmentését, élőhelyeik helyreállítását, egyedszámuk növelését szolgálja – nem is eredménytelenül.

Mindezekre két szemléletes példa. A jégkorszaki reliktumnak is tekinthető korai szegfű kizárólag nyílt mészkősziklagyepekben él. *Bél-kői* állományát a mészkőbányászat évtizedeken keresztül tizedelte, a Bükkben túlszaporodott tájidegen muflon pedig rágásával és taposásával is nagymértékben veszélyeztetette. Hosszú távú fennmaradása csak a hegy délnyugati, védett ormán látszott megoldhatónak, ezért az

1990-es évek közepétől a bányaterület rendszeres bejárása során számos, fiatal növényegyedet ültettünk át a védett területre. Még előbbre jutottunk azzal, hogy 2003-ban, a bél-kői mészkőbánya bezárását követően a terület az igazgatóság vagyonkezelésébe került. Felgyorsult a nyílt mészkőfelszínek természetes szukcessziója, és megkezdődött a korai szegfű állományának gyarapodása.

Örömmel látjuk és tapasztaljuk a boldog-asszony papucsának az 1990-es években elkezdett fajmegőrzési programjának és monitorozásának eredményeit is. Növekszik népességeinek (populációinak) egyedszáma, ami azért is fontos, mert e növény legjelentősebb hazai állományai a Bükk hegységben és előtereiben találhatók. A Bükk vidéki gyümölcsösök és az ott található, nagy genetikai értéket hordozó, ősi gyümölcsfajta megőrzését egyebek között tájrehabilitációs programokkal segítjük.

VESZÉLYEZTETETT ÁLLATFAJOK AKTÍV VÉDELME

A gerinctelen fajok esetében több, veszélyeztetett lepkefaj – így a *karszti hangyaboglárka*, a *bükk szarcsenboglaréka* vagy a *magyar fésűsbogoly* – élőhelyeinek kezelésében és monitorozásában értünk el eredményeket.

A Bükk több kétéltű-védelmi programnak is helyszíne. Az igen ritka *alpesi göte* a hegység montán jellegű régiójában, a fennsíkokon, illetve a csapadékosabb Északi-Bükkben a mélyebb völgyekben megbújó, vizes élőhelyekhez kötődik. Túlélésüket azzal segítjük, hogy az erdészeti feltárási utak keréknyomaiban kialakult, csapdaként működő pocsolókat jobbra mesterségesen létrehozott, kicsiny tavacskákkal váltjuk ki, és ezeket szélsőséges időjárási viszonyok közepette is fenntartjuk.

A szaporodásuk idején és egyedfejlődésük kezdeti szakaszában vízhez kötődő kétéltűfajok gyakorlati védelme sokszor meglehetősen összetett feladat. Egyebek mellett magában foglalja a vízi és szárazföldi élőhelyeik, valamint az élőhelyeiktől térben elkülönülő szaporodó- (esetleg vermelő-) helyeik megőrzését is.

Minden erőfeszítés hiábavaló azonban, ha a különböző élőhelytípusokat összekötő vonulási útvonalakat veszély fenyegeti, például közlekedési utak keresztezik azokat. Ezt a gondot hivatott elhárítani az a beruházás, amelynek keretében pályázati támogatással a Bogács-tónál és a felsőtárkányi Oldalvölgyi-tavaknál kétéltűtájtárolókat és terelőrendszereket alakítottunk ki a szárazföldi békák (elsősorban a barna varangy, az erdei béka, a *zöld varangy* és a gyepi béka) biztonságos vonulása érdekében.

MADÁRVÉDELMI PROGRAMOK

Legjobb eredményeinket a veszélyeztetett madárfajok védelmében érték el. Az igazgatóság működési területén a *kerecsensólyom* négyszeresére növekedett, míg a *parlagi sas* csaknem tízszeresére duzzadt állománya munkánk egyértelmű fokmérője. Több, nappali ragadozó madár – például a *béka-szósas* és a *kígyászólyv* –, néhány bagolyfaj, így az *uhu*, az *uráli bagoly* és a *füleskuvik*, a golyafajok és még jó néhány madárfaj aktív védelme zajlik a nemzeti park területén, illetve közvetlen környezetében.

Az igazgatóság példaértékű madárvédelmi tevékenysége volt a kerecsensólyom-

program. Az 1980-as években ugyanis veszélybe sodródott a kerecsensólyom-állomány. Mindössze harminc-nyolcvan párt tartottak nyilván az országban. Ekkor kezdtük meg számos oktatási intézmény, civil szervezet és magánszemély részvételével a veszélyeztetett fészkek rendszeres őrzését, a hegység sziklafalain műfészkek építését és táplálékállatok betelepítését. Ennek eredményeként másfél évtized alatt száz fióka repült ki a fészkekből, megalapozva a sík vidék jelenlegi kerecsensólyom-populációját. Napjainkra a kerecsensólyom-állománya visszatért a hegylábperemekre és az Alföldre, az elhagyott műfészkeket pedig birtokba vették a szintén fokozottan védett *vándorsólymok*.

EMLŐSÖK ÓVÁSA

Az utóbbi évtizedben fellendült denevérvédelmi munka egyik legfontosabb színtere a Bükk és vidéke, ahol számos barlangot és mesterséges üreget „denevérbart” módon lezártunk. Az erdei fajok érdekében végzett élőhelykezelés, élőhelyfejlesztés, „odúsítás” és az épületlakó fajok megőrzését szolgáló intézkedéseink során is fontos tapasztalatokat gyűjtöttünk. Elsőként foglalkoztunk a nappali ragadozó madarak táplálékbazisát jelentő ürge visszatelepítésével. Nálunk gyűlt össze a ragadozó nagyemlősök (*farkas* és *hiúz*) védelemorientált kutatását megalapozó tudásanyag is.

Az Európai Unió természetvédelmi irányelvén alapuló, Bükk hegység és peremterületei Natura 2000 különleges madárvédelmi terület túlterjed a nemzeti park határára. Erre, valamint a Bükkben kijelölt, kiemelt jelentőségű és különleges természetmegőrzési területekre vonatkozó közösségi monitorozási és jelentési feladatok a fajok és élőhelyek vonatkozásában új kihívásokat jelentenek számunkra.

ÉLŐHELYEK MEGŐRZÉSE

A természetvédelmi kezelés rendkívül összetett feladat, hiszen az erdős területektől a gyepeken át a vizes élőhelyekig mindeütt előfordulnak olyan, természeti értékek, amelyeknek megőrzéséhez és fejlesztéséhez a nemzeti park-igazgatóság *természetvédelmi célú, kezelési beavatkozására* van szükség.

A természetvédelmi szempontú erdő- és vadgazdálkodás kiemelt helyszínei a nemzeti park fokozottan védett területei és az erdőrezervátumok, amelyekből hét található a nemzeti parkban. (A Természetvédelmi Világszövetség [IUCN] által meghatározott övezeti rendszerben ezek jelentik az úgynevezett „A” zóna alapját, amelynek legfőbb rendeltetése a biológiai sokféleség fenntartása a teljes érintetlenség megőrzésével.)

Az erdőrezervátumok – azaz a természetes vagy természetközeli, erdei életközösség megőrzését, a természetes ökológiai és evolúciós folyamatok szabad érvényesülését szolgáló erdőterületek – magterületén a kutatási tevékenység kivételével már jelenleg sem folytatható semmiféle emberi beavatkozás. A fokozottan védett, természeti területeken levő, a természetnek megfelelő őshonos fajokból álló erdők esetében következetesen arra törekszünk, hogy a jelenleg szinte kizárólagosan alkalmazott, vágásos erdőgazdálkodást mielőbb olyan, természetes folyamatokon alapuló, kíméletes gazdál-



1. A lillafüredi Szent-István-barlang is sok látogatót vonz DR. KISS GÁBOR felvétele
2. A sziklai műfészkek építése a nagy sólymok védelmének egyik eszköze SZITTA TAMÁS felvételei
3. A hegylábi gyepek újracserjésedését a legelő állatállomány akadályozza meg BARÁZ CSABA felvétele

kodási mód váltsa fel, amely megteremti az úgynevezett *folyamatos erdőborítást*. Sajnos, sok esetben még a magterületek állapota is kedvezőtlen – többek között – a túlzott vadlétszám negatív következményei miatt. A védett természeti területek egyéb erdeiben az egybefüggő vágástérületek átlagos méretének csökkentése alapvető szándékunk.

A természetvédelmi célú kezelés szempontjából talán a legnagyobb és legsérülékenyebb élőhelyek a gyepek, amelyek a nemzeti parkban több mint ezer hektárt foglalnak el. Ezek természetvédelmi kezelés szempontjából két nagy kategóriába tartoznak. Az edafikus jellegű gyepek („ősgyepek”), például a sziklagyepek, töbrétek és sztyeprétek nem igényelnek különösebb beavatkozást. A másik csoportba viszont azok a gyepek sorolhatók, amelyeknek fenntartásához aktív természetvédelmi beavatkozásokra van szükség: ezek a hegyi kaszálórétek, a hegylábi legelők, a fás legelők, a kaszált aljú gyümölcsösök és az egykori szőlők helyén kialakult, felszáraz gyepek. A kedvezőtlen állapotba került füves élőhelyeink, fás legelőink rekonstrukcióját, majd folyamatos fenntartását a kilencvenes évek közepétől kezdtük meg.

A Bükk-fennsík karsztplatójának nagy kiterjedésű, klímazonális erdőtársulásait antropogén eredetű, hegyi rétek mozaikjai tarkítják. Ezek a XVIII–XIX. században az erdők kitermelésének következtében alakultak ki. Akkoriban a térség üvegheutái, vasolvasztói hatalmas mennyiségű fát igényeltek. A



4. A Déli-Bükk legkülönlegesebb időszakos karsztforrása a Vörös-kő alatt fakad **BARÁZ CSABA** felvételei

5. A bükki szecsenboglárka a Bükk-fennsík borókás-mogyorócsérjéseinek napsütötte szegélyeiben él **ILONCZAI ZOLTÁN** felvétele



2



3



4



5

hegység belsejében kialakuló települések (*Répáshuta, Óhuta, Újhuta* és *Huta-rét*) benépesülésével az irtásréteken rendszeressé vált a kaszálás és a legeltetés.

Az erdők hiányában a mikroklima számottevően megváltozott, a töbrökben és a karsztvápákban lehetetlenné vált az erdők felújulása. A régebbi írások a kaszálást jelölték meg a fő hasznosítási módnak, de a tájtörténeti kutatások rávilágítottak a legeltetés fontos szerepére is. A Bükk-fennsík nyári legelőit az első világháborúig *Mályinka, Nagyvisnyó* és *Szilvásvár* gazdái bérelték a *Pallavicini-birtoktól*. József-napkor hajtották ki, és általában András-napig hagyták a legelőn az ötszáznegyven-ötszázötven darabot számláló gulyákat. Jobbára növendék marhát legeltettek – egy-két éves tinókat meg kétéves ökröket. Az utóbbiakat a nyári hordáskor hazavitték, de azután újra visszahajtották a legelőre. Itatni a természetes vízállásokra, töbrökre hajtották a gulyát; az állatok a Csurgói-réten deletek, éjszakáznai a Fekete-sárhoz terelték őket.

Mivel a hagyományos állattartás napjainkra szinte teljesen megszűnt, ezek a gyepterületek teljesen átalakulnak: a hegyi kaszálók és a hegylábi legelők gyomosodnak, cserjésednek, majd beerdősülnek. Igazgatóságunk a nemkívánatos folyamatok megelőzése érdekében a legjelentősebb gyepeket – a Bükk-fennsíkon éppúgy, mint a Déli-Bükkben vagy a Bükkalja dombvidékén – olyan állapotba hozta, hogy az ősi, extenzív legeltetési állattartással, valamint kaszálással újból hasznosíthatók legyenek.

ÖRÖKSÉGVÉDELEM, TÁJVÉDELEM

A természetvédelmi tevékenység és a kultúrtörténeti értékek, a kulturális örökség védelme a jogi szabályozás horizontján több ponton érintkezik: gondoljunk az úgynevezett „ex lege” védelemre (például földvárakra), a tájvédelemre (hagyományos tájhasználatra), a természetvédelmi kezelést megalapozó, természetvédelmi kezelési tervek, valamint az őrzés, a védelem, azaz a természetvédelmi őrszolgálat jogszabályokban is megfogalmazott feladatköreire.

A Bükki Nemzeti Park területén levő kulturális értékekre is kiemelt figyelmet fordítunk. Erre kiváló példa az ősrégészeti szempontból fontos barlangok (*Istállós-kői-, Szeleta- és Balla-barlang, Suba-lyuk* stb.) kezelése, a régészeti lelőhelyek, őskori erődített telepök, földvárak, várak, szakrális építmények (kolostorromok) és ipartörténeti emlékek (őskohó) védelme, bemutatása.

Kulturális örökségvédelmi vonatkozásai vannak a kaptárkövek védetté nyilvánításának, valamint az ősi magyar háziállatok és a régi gyümölcsfajták megőrzését szolgáló programoknak is. A hagyományos növény- és állatfajták megőrzése olyan, összetett tevékenységrendszer jelent, amelynek során élőhely-rekonstrukciót és tájrehabilitációt végzünk, genetikai értéket mentünk. Olyan, gazdasági szempontból is fontos beruházásokat valósítunk meg, amelyek a hagyományos gazdálkodásra épülnek.

A Bükki Nemzeti Park természetvédelmi kezelési tervének törekvéseit kifejező célok

talán legfontosabb kívánalma, hogy a nemzeti park minél nagyobb területén rendelkezünk tulajdonosi, vagy kezelési jogokkal. Ha saját kézbe kerülne a szakmai tervezés és az aktív végrehajtás, az erdőterület legnagyobb részén elérhető lenne például a természetéhez közeli faállomány-szerkezet, a folyamatos erdőborítás, a stabil és önfenntartó ökoszisztéma kialakulása. Így segíteni tudnánk a „túltartott” nagyvadállomány létszámának szabályozására is képes csúcsragadozók (hiúz és farkas) megtelepedését és zavartalan életét is.

Tegyük hozzá, hogy a természetvédelmi célú beruházások, fejlesztések az igazgatóság alapfeladatainak egy másik fontos területét is érintik: a szemléletformálást, a tájékoztatást. A Bükki Nemzeti Park természeti és kulturális értékeiről, a területen zajló természetvédelmi tevékenységről többek között a Felsőtárkányi Nyugati Kapu Oktató- és Látogatóközpontban, tanösvényeken, bemutató- és kiállítóhelyeken, valamint ismeretterjesztő kiadványok, tudományos igényű kötetek révén adunk tájékoztatást. A természetvédelmi oktatás, környezeti nevelés, az ökoturizmus céljait különböző tevékenységformák (szakvezetett túrák, előadások, természetismereti táborok, erdei iskolai programok) révén érjük el.

Írta és összeállította: **BARÁZ CSABA** – Dudás György, Fitala Csaba, Gasztonyi Éva, Holló Sándor, Ilonczai Zoltán, Pozsonyi András, Schmotzer András és Szitta Tamás közreműködésével